

Prava djeteta između zaštite odraslih i djetetovog vlastitog mišljenja i djelovanja

Ana Širanović
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za pedagogiju

Sažetak

Konvencija o pravima djeteta nije nastala preko noći, ona je rezultat stoljetnog promišljanja o djeci i njihovim pravima, kao i razvoja društva, pri čemu se pozicija djeteta mijenjala. Prava djeteta unutar *Konvencije* mogu se podijeliti na nekoliko načina, a najčešće se dijele na skrbna, zaštitna i prava sudjelovanja. Skrbna i zaštitna prava prije svega govore o ulozi odrasle osobe u skrbi za dijete i zaštiti djeteta od različitih štetnih utjecaja, dok prava sudjelovanja potvrđuju dijete kao osobu koja ima sposobnosti razmišljanja, propitivanja, zaključivanja i samostalnog djelovanja. Ovo je pitanje i pedagoško, jer se direktno dotiče pedagoške odgovornosti za dijete i njegovo odrastanje; stoga se u ovome radu problematizira nastojanje da se pronađe ravnoteža između prava djeteta na skrb i zaštitu djeteta i zahtjeva da se i djetetu omogućí sloboda samostalnog djelovanja.

Ključne riječi: prava djeteta, skrbna prava, zaštitna prava, prava sudjelovanja, pedagoški odnos, odgovornost.

Uvod

Konvencija o pravima djeteta Ujedinjenih naroda često se naziva revolucionarnim dokumentom i to iz dva temeljna razloga: jer je to dokument kojega je ratificirao najveći broj država u povijesti (sve službene svjetske države osim Sjedinjenih Američkih Država, koje se nerado odlučuju pristupiti međunarodnim ugovorima, i Somalije, koja još od vremena donošenja *Konvencije o pravima djeteta* nema središnju vlast) i jer je to prvi pravno obvezujući dokument koji se tiče prava djeteta i koji prepoznaje djecu kao nositelje ljudskih prava.

S obzirom da je *Konvencija o pravima djeteta* pravno obvezujući dokument, opravdano je zapitati se jesu li prava djeteta znanstveno zanimljiva ijednoj drugoj znanosti osim pravnoj i zašto je tako. Nekoliko je razloga zašto su zanimljiva. Prvi razlog proizlazi iz same *Konvencije o pravima djeteta* koja člankom 42. obvezuje države da s njenim načelima i odredbama što šire upoznaju i odrasle i djecu putem odgovaraju-

ćih i aktivnih sredstava (*Konvencija o pravima djeteta*, 1993). Znači, *Konvencijom* je pravno utvrđeno da je poštivanje prava djeteta obveza svih ljudi, a osobito onih koji su u svakodnevnom kontaktu s djecom: roditelja, odgajatelja, učitelja, pedagoga, liječnika, socijalnih radnika itd. Drugim riječima, *Konvencija o pravima djeteta* je prvenstveno međunarodni zakon, međutim, ona sadrži i moralne i odgojno-obrazovne aspekte i s te strane regulira odnose odraslih i djece. Stoga se može reći da prava djeteta predstavljaju putokaz za odnose između odraslih i djece. Pitanje odnosa odrasle osobe i djeteta znanstveno je zanimljivo i nekim drugim znanostima, napose pedagogiji. Pedagogijska znanost oduvijek problematizira odnos odrasle osobe i djeteta, odnosno specifičan odnos kojeg svojim rječnikom naziva pedagoški odnos. Pedagoški odnos uspostavlja se između odrasle osobe i djeteta u procesu odgoja i obrazovanja, radi pomoći i podrške djeci i mladima da optimalno razviju svoje ljudske mogućnosti (Bašić, 1999). Pedagoški odnos temelji se na poštivanju prava djeteta.

Ako je to tako, zašto je svijet osjetio potrebu pravno osigurati ljudska prava djece? Nažalost, povijest odnosa odraslih i djece pokazala je da su mnogi od tih odnosa bili (ili još uvijek jesu) poremećeni i na štetu djetetu, poput mnogih primjera tjelesnog, emocionalnog i seksualnog zlostavljanja djece. Takvo odnošenje prema djeci proizlazi, među ostalim, i iz shvaćanja djeteta kao oblika ljudskoga postojanja koji nije jednako vrijedan poput odraslih osoba (nego mora odrasti da bi dobio svoja ljudska prava) i koji je, posljedično, prepušten na milost i nemilost samovoljnim odlukama odraslih osoba. Takvo viđenje djeteta svodi ga na objekt koji je, upravo zato što je objekt ili stvar, u tuđem vlasništvu – dugoročnom vlasništvu svojih roditelja (do punoljetnosti, do trenutka kada počinje zarađivati za život), a povremeno i u kratkoročnom vlasništvu (ili na posudbi, na čuvanju) ostalih odraslih osoba iz djetetova okruženja (odgajatelja, učitelja, pedagoga). Nažalost, izjave poput “ja sam ga/je rodio/rodila, ja mu/joj mogu i presuditi” ni danas nisu rijetkost.

Ukratko o *Konvenciji o pravima djeteta*

Konvencija o pravima djeteta nije nastala preko noći, ona je rezultat, sa sigurnošću se može reći, razvoja društva, ali i stoljetnog promišljanja o djeci, njihovom statusu u društvu i njihovim pravima – kojim god su imenima ta prava u različitim društveno-povijesnim kontekstima bila nazivana – npr. prirodna prava (Locke, 1823; prema Wall, 2008) ili intrinzična vrijednost djeteta (Dillen, 2006). Samo neki od primjera razmatranja prava djeteta prije *Konvencije o pravima djeteta* obuhvaćaju Ellen Key (2000), koja je na prijelazu iz devetnaestoga u dvadeseto stoljeće radikalnim stavom da dijete ima pravo izabrati svoje roditelje nagovijestila proces oslobađanja djece od krute dominacije odraslih, potom njemačkog pedagoga Bertolda Otta koji je u istom razdoblju kad i Key zahtijevao od odraslih da u odgoju slijede djetetove putokaze, isticao važnost zadovoljenja dječje znatiželje, te formulirao bezuvjetno pravo djeteta da postavlja pitanja (Veerman, 1993), dok je početkom dvadesetoga stoljeća Eglantyne Jebb, britanska aktivistica i osnivačica i danas djelujuće i iznimno značajne nezavisne međunarodne or-

ganizacije za zaštitu prava djece *Save the Children*, zabrinuta zbog mnogobrojne gladne djece po završetku Prvoga svjetskog rata, inicirala usustavljanje prava djeteta napisavši 1924. svoj proglas o pravima djeteta, koji je Liga naroda usvojila te iste godine, a koji je kasnije poslužio pri izradi prvog dokumenta o pravima djeteta pod okriljem Ujedinjenih naroda (Alderson, 2008). Radi se o *Deklaraciji o pravima djeteta* iz 1959. godine. Osim Eglantyne Jebb, na *Deklaraciju o pravima djeteta* značajan je utjecaj izvršio i poljsko-židovski pedijatar Janusz Korczak, koji je iste godine kada i Jebb, sastavio svoj proglas o pravima djeteta kojega nikada nije dovršio (Alderson, 2008). Korczakova prava djeteta prilično su kontroverzna i mogu se sažeti u tri ključna prava: pravo na umiranje, pravo na život u sadašnjici i za sadašnjicu, te pravo djeteta da bude ono što jest (Eichsteller, 2009). Za razliku od formulacija u kasnijim dokumentima (osim u revolucionarnoj *Konvenciji o pravima djeteta*) koje se sadržajno u prvome redu tiču zaštite djece, Korczakova prava djeteta izričito potvrđuju djetetovu slobodu izbora. Nastojanje da se pronađe ravnoteža između skrbi i zaštite djeteta, te zahtjeva da se i djetetu omogućiti sloboda samostalnog djelovanja, prisutno je dakle već u počecima promišljenja o pravima djeteta i konstantna je i intrigantna pojava do danas. Takvo se nastojanje očituje i u različitim podjelama prava djeteta iz *Konvencije* koje su se javile u znanstvenim razmatranjima o njima, a o kojima će u nastavku biti više riječi.

Različite vrste prava djeteta

Kada se govori o ljudskim pravima i vrstama tih prava, najčešće se govori o građanskim, političkim, gospodarskim, socijalnim i kulturnim pravima (Spajić-Vrkaš i sur., 2004), kategorizaciji koja je preuzeta iz dvaju međunarodnih paktova Ujedinjenih naroda koje su većina svjetskih država potpisale i ratificirale 1966. godine, a koji zajedno s *Općom deklaracijom o ljudskim pravima* iz 1948. godine čine skup ljudsko-pravnih dokumenata koji se neformalno naziva *Međunarodnom poveljom prava* (isto). I djeca uživaju većinu gore navedenih prava, no u literaturi se češće susreće podjela prava djeteta u tri skupine. Tako kategorizirana prava djeteta dijele se na

skrbna, zaštitna i prava sudjelovanja. Skrbna i zaštitna prava govore o skrbi odrasle osobe za dijete i zaštiti djeteta od različitih štetnih utjecaja, dok prava sudjelovanja potvrđuju dijete kao osobu koja ima sposobnosti razmišljanja, propitivanja, zaključivanja i samostalnog djelovanja na temelju navedenih misaonih radnji. U engleskom se govornom području te tri skupine prava skraćeno označavaju kao 3P, prema početnim slovima njihovih engleskih naziva (*provision, participation, protection*) (Convention on the Rights of the Child, 1990). Zanimljivo je da u Hrvatskoj dominira slična, ali ne potpuno jednaka, podjela prava djeteta na četiri skupine, i to na prava preživljavanja, razvojna prava, zaštitna prava i prava sudjelovanja. Prava preživljavanja i razvojna prava odgovaraju u tom slučaju skupini skrbnih prava. Takva se podjela prava može pronaći u izdanju *Konvencije o pravima djeteta* iz 2001. godine, točnije u tekstu koji prethodi samom dokumentu, a kojeg je izdao Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. Naime, Republika Hrvatska članica je *Konvencije o pravima djeteta* od 6. listopada 1991. godine, kad je prema važećem zakonu naslijedila taj međunarodni ugovor od bivše države. Službeni tekst *Konvencije o pravima djeteta* objavljen je u Službenom listu SFRJ, i još uvijek je jedini službeni prijevod (Konvencija o pravima djeteta, 1993), od kojeg se prijevod iz 2001. donekle razlikuje.

Svrstavanje pojedinih članaka *Konvencije* i odgovarajućih prava djeteta u jednu od navedenih skupina uglavnom je arbitrarnoga karaktera. Naime, različiti autori različito kategoriziraju pojedina prava, poput *prava na život*, koje se najčešće podrazumijeva skrbnim pravom (Konvencija o pravima djeteta, 2001), no autorica Alderson (2008) smješta ga u skupinu prava na sudjelovanje, ili *prava na identitet* kojega Wall (2008) kategorizira kao skrbno pravo, a Alderson (2008) opet kao pravo na sudjelovanje. Alderson (2008) smještanje prava na život i identitet u skupinu prava na sudjelovanje argumentira time što sudjelovanje (i sve što ono podrazumijeva) nije moguće bez ostvarenja prava na život i identitet. Isto bi se moglo reći i za mnoga druga prava skrbi, jer ona zaista predstavljaju preduvjet ostvarenja nekih drugih prava. No, neka su prava svojstvena pojedinim skupinama te su se upravo ona pokazala najkontroverznijima, a o njihovom značenju (za djete-

tovo odrastanje i pedagošku odgovornost odraslih osoba) ni danas nema konačnog dogovora. Radi se o pravima sudjelovanja. Naime, smatra se da su na odluku Sjedinjenih Američkih Država da ne ratificira *Konvenciju o pravima djeteta* utjecale određene interesne skupine koje su u pravima sudjelovanja prepoznale prijetnju pravima roditelja, odnosno roditeljskom autoritetu (Guggenheim, 2005; Wall 2008). Pritom se prije svega misli na članak 12. koji kaže da će države stranke djetetu koje je sposobno oblikovati svoje osobno mišljenje osigurati pravo na slobodno izražavanje tog mišljenja o svim pitanjima koja se na njega odnose, te uvažavati to mišljenje u skladu s dobi i zrelošću djeteta.

Unatoč širokoj prihvaćenosti podjele prava djeteta na ovih nekoliko skupina, skrbna prava, zaštitna prava i prava sudjelovanja – u različitim se raspravama najčešće polariziraju u samo dvije temeljne skupine:

- a) prvu – koja obuhvaća prve dvije skupine prava i naglašava ulogu odrasle osobe, njezine skrbi za dijete i zaštite djeteta;
- b) drugu – koja obuhvaća prava djeteta koja podrazumijevaju davanje mogućnosti djetetu da samostalno razmišlja, izražava svoje mišljenje i djeluje.

Dakle, iako se smatra da je *Konvencija o pravima djeteta* jedna cjelina unutar koje se pojavljuju različita, ali međusobno povezana prava, te je stoga svaka njihova podjela samo uvjetna (Maleš, 2003), i prije i nakon tog dokumenta znanstvenici različitih profila sporili su se oko toga što je djetetu više potrebno – skrb i zaštita odrasle osobe ili sloboda mišljenja i djelovanja (Mnookin, 1978; Dillen, 2006). Ovo je pitanje i pedagoško pitanje, jer se direktno dotiče pedagoške odgovornosti za dijete i njegovo odrastanje. Naime, teško je procijeniti u kojemu bi trenutku skrb i zaštita odrasle osobe sve više mjesta trebala prepuštati samostalnom djelovanju djeteta. U pedagogiji se na ovo pitanje pokušava odgovoriti pojmom pedagoškog takta kojim se osluškuju djetetove razvojne, socijalne i odgojno-obrazovne potrebe (Palekčić, 1999), dok se u tekstu *Konvencije* javljaju dva pojma koja daju neke informacije o tom problemu. Radi se o koncepcijama *najboljeg interesa djeteta* i *razvijajućih sposobnosti djeteta* (Konvencija o pravima djeteta, 1993).

Najbolji interes djeteta

Konvencija o pravima djeteta u članku 3. kaže da u svim akcijama koje se odnose na djecu najbolji interes djeteta mora imati prednost (Konvencija o pravima djeteta, 1993), odnosno mora se voditi računa o najboljem interesu djeteta (Konvencija o pravima djeteta, 2001). Djelovanje u skladu s najboljim interesom djeteta eksplicitno se izražava u još nekoliko članaka *Konvencije* (čl. 9, 18, 20, 21, 37, 40, itd.) (Konvencija o pravima djeteta, 1993), a implicitno se podrazumijeva jednim od vodećih načela *Konvencije*, odnosno djelovanja u skladu s pravima djeteta (Konvencija o pravima djeteta, 2001). Hrvatski prijevod *Konvencije* iz 2001. godine *najbolji interes* (u izvorniku stoji *best interests of the child*) (Convention on the Rights of the Child, 1990) naziva još i *dobrobit djeteta* (Konvencija o pravima djeteta, 2001). No, unatoč mnogobrojnim pozivima na njega, *Konvencija* nije precizna u tome što je to najbolji interes djeteta, niti tko odlučuje o njemu, odnosno imaju li i djeca pravo glasa pri toj odluci. Stoga postoji tendencija da se najbolji interes djeteta različito interpretira. Primjerice, zagovornici prava na skrb i zaštitu smatraju da jedino odgovorna odrasla osoba može znati što je u najboljem interesu djeteta, dok podržavatelji prava djeteta na sudjelovanje smatraju da i dijete ima pravo glasa o toj odluci (Dillen, 2006). Dosad je on najpreciznije definiran u humanitarnom pravu i u medicini. U humanitarnom pravu je najbolji interes djeteta definiran UNHCR-ovim smjernicama koje govore o dvjema vrstama procjene u kriznim situacijama koje uključuju djecu: neformalnoj procjeni (*best interest assessment*) i formalnoj procjeni (*best interest determination*) (UNHCR, 2008). Neformalnu procjenu može vršiti svaki UNHCR-ov aktivist u kriznim situacijama zbrinjavanja djece izbjeglica, dok formalna procjena podrazumijeva strogo određenu proceduru. Zanimljivo je što oba pristupa propisuju traženje mišljenja djeteta o čijem se najboljem interesu odlučuje (UNHCR, 2008). O odlučivanju o najboljem interesu djeteta u slučajevima težih bolesti i ugrožavajućih medicinskih zahvata, ali i konzultiranju i dogovaranju s djetetom u tim slučajevima, već dugi niz godina piše Priscilla Alderson (Alderson, Killen i Hawthorne, 2005; Alderson 2007; Alderson 2008), dok interes za uključivanje djeteta u ozbiljne odluke koje se

tiču djetetova zdravlja u Engleskoj i Walesu datira još iz vremena prije *Konvencije*. Naime, tada je u englesko običajno pravo, pravnom odlukom uvedena konstrukcija *Gillick kompetencija*, koja djetetu koje je dovoljno zrelo i sposobno za to, osigurava samostalnu odluku o nekim pitanjima koja se tiču njegovoga ili njezinoga zdravlja (Freeman, 1992; Alderson, 2008).

Razvijajuće sposobnosti djeteta

Situacija s razvijajućim sposobnostima djeteta slična je, ako ne i složenija. Nije jasno, a *Konvencija* ni tu ne daje odgovor, što se podrazumijeva pod pojmom razvijajućih sposobnosti niti tko (odrasla osoba ili dijete ili oboje) određuje na koji će se način proces razvijanja tih sposobnosti odvijati. Također nije jasno tko procjenjuje kompetentnost djeteta i temeljem kojih kriterija. Znači, i ovaj je pojam, poput pojma najboljeg interesa djeteta, podložan različitim interpretacijama, na što upozorava i Denning (1970; prema Alderson, 2008). On kaže da se koncept razvijajućih sposobnosti djeteta može shvatiti na dva potpuno suprotna načina – represivno (tek kad odrastu, djeca su potpuna u sposobnostima i tada mogu uživati ljudska prava) ili emancipatorski (kako djeca rastu i razvijaju svoje sposobnosti, tako treba slabiti kontrola odrasle osobe).

Drugi problem svojstven je isključivo hrvatskome govornom području, a tiče se prijevoda koji je jednak u obje verzije prijevoda te kao takav nije dovoljno precizan. Naime, izvornik govori o *evolving capacities of the child* (Convention on the Rights of the Child, 1990), što podrazumijeva proces koji je kontinuiran i napreduje u vremenu. Prema izvorniku dječje su sposobnosti shvaćene dinamično, one evoluiraju, rastu, razvijaju se kako dijete odrasta, sazrijeva i uči, što nikako ne odgovara našem vrlo statičnom prijevodu *razvojnih sposobnosti* (Konvencija o pravima djeteta, 1993, 2001). Takav prijevod kao da tek opisuje kakve su te sposobnosti – one su razvojne jer se tiču dječjeg razvoja. Dinamičnost pojma razvijajućih sposobnosti ključna je u ovoj formulaciji jer daje naslutiti kako je odrastanje proces kontinuiranog razvijanja sposobnosti za autonomiju – proces u kojemu odrasla osoba vodi dijete na način da ga postupno oslobađa svojega utjecaja (Van Beuren, 1995; prema Lansdown, 2005) do točke u kojoj procijeni da dijete više ne treba vođenje. U tom bi smislu pojam razvijajućih sposobnosti djeteta mo-

gao ukazivati na ustvari nadopunjavajući odnos prava na skrb i zaštitu s jedne strane i djetetovog autonomnog djelovanja s druge strane. No, ni oko toga nema dogovora, što najbolje ilustriraju autori Peterson-Badali i Ruck (2008). Naime, oni upravo u konceptima najboljeg interesa djeteta i razvijajućih sposobnosti djeteta primjećuju istu oprečnost kao i u odnosu prava na skrb/zaštitu i prava sudjelovanja (djetetova autonomnog djelovanja). Naime, ti autori kažu da se ponekad u odnošenju odraslih prema djeci ta dva načela sukobljavaju, s obzirom da smatraju da je odgovornost odrasle osobe procijeniti najbolji interes djeteta, pa čak ako to podrazumijeva lišavanje djeteta njegovoga/njezinoga prava na samostalan izbor (npr. zdravstvene njege ili obrazovanja).

Isključivanje ili nadopunjavanje skrbi, zaštite i sudjelovanja?

Zaista je upitno može li se oprečnost između skrbi i zaštite (autoriteta odrasle osobe) i djetetove potrebe da samostalno razmišlja, odlučuje i djeluje opravdati, s obzirom da djetetovo samostalno djelovanje, primjerice biranje odjeće, hrane ili prijatelja, ne isključuje skrb i zaštitu odrasle osobe koja brine o djetetu. Najčešći prigovor pravu djeteta na biranje jest stav da će djeca, ukoliko im se uvaži to pravo, raditi sve što im je po volji i da stoga neće razviti sposobnost kontrole svojih nagona. Dillen (2006) daje zanimljivo viđenje prava djeteta na izbor koje ne isključuje pedagošku odgovornost roditelja ili pedagoškog stručnjaka. Ona to pravo zamišlja kao raskrižje nakon kojega se može krenuti u četiri smjera. Jedan od njih je opasan, primjerice brza hrana, grickalice, slatkiši, dok su ostala tri sigurni i razvojno poželjni smjerovi, poput raznolike zdrave prehrane. Odrasla se osoba u tom slučaju može ponašati na dva načina: odabrati jedan smjer i svojim ga autoritetom nametnuti djetetu (te tako negirati njegovu/njezino pravo na samostalan izbor), ili uvažiti djetetov izbor, ali između onih opcija koje su u njegovome/njezinome najboljem interesu (tri "zdrave" opcije). Možda je najbolji način da se objasni kako se skrbna i zaštitna prava i prava sudjelovanja nadopunjavaju činjenica da je slušanje djece i ozbiljno razmatranje onoga što nam govore ključno u njihovoj zaštiti od nasilja i zlostavljanja (Alderson, 2008). Naime, svim je oblicima zlostavljanja zajedničko to što osoba koja zlostavlja nastoji zastrašiti

ili ucijeniti dijete da ne priča o onome što mu/joj se događa. Drugim riječima, zlostavljač/zlostavljačica lišava dijete njegovu/njezina autonomnog glasa te time dobiva prostor za nasilno djelovanje.

Ako se skrb i zaštita i aktivno sudjelovanje djeteta zaista međusobno nadopunjuju, odakle potreba da se (pre)naglašava i zagovara jedna ili druga strana? Jedna je mogućnost da je to posljedica različitih načina shvaćanja prirode djeteta, a druga da je to posljedica načina na koje odrasli razumiju prava djeteta, što je opet povezano sa shvaćanjem prirode djeteta.

Slike djeteta

Načini odnošenja odraslih prema djeci uvelike ovise o tome kako odrasli shvaćaju prirodu djeteta. S time su usko povezani i načini na koje odrasli razumiju prava djeteta. U pedagojskom su smislu ti načini shvaćanja prirode djeteta i prava djeteta značajni jer mogu upravljati odnošenjem odrasle osobe prema djetetu, odnosno odgojno-obrazovnim djelovanjem roditelja ili pedagoškog stručnjaka. Te se osobne interpretacije djeteta u različitim raspravama nazivaju različitim imenima: osobne paradigme ili osobne teorije (Slunjski, 2009), subjektivne teorije, implicitne teorije, privatne teorije, svakodnevnne teorije (Bašić, 2009), a najčešće se govori o slikama djeteta.

Slika djeteta kao bića kojemu su potrebni skrb i zaštita

Ideje o postojanju različitih slika djeteta javljaju se posljednjih nekoliko desetljeća kada dolazi do intenzivnih istraživanja povijesti djetinjstva. Prema nekim, djetinjstvo je proizvod moderne (Clarke, 2010), jer su djeca sve do 17. stoljeća smatrana odraslima u malom, a djetinjstvo, kao razdoblje koje se razlikuje od odraslosti i odvojeno je od njega, nije postojalo (Clarke, 2010; Flekkoy, Kaufman, 1997). Iako nema općeprihvaćenog mišljenja, većina se znanstvenika slaže da djetinjstvo nastaje uvođenjem obveznog obrazovanja u nekim europskim državama (Clarke, 2010). Djetinjstvo se tada počinje povezivati sa zaštićenim razdobljem u kojem su djeca i mladi izdvojeni iz neposrednog sudjelovanja u životu odraslih i od zarađivanja za život kako bi vrijeme provodili u igri i učenju (Bašić, 2010). Djetinjstvo kao zaštićeno životno razdoblje podrazumijeva pedagoško djelovanje odraslih

osoba koje se oblikuje ovisno o tome što je djeci potrebno. O dječjim potrebama u pravilu odlučuju odrasli, koji su pritom pod utjecajem načina na koji shvaćaju dijete i razumiju njegova/njezina prava. Najčešće se govori o dvjema slikama djeteta: prosvjetiteljskoj i romantičnoj (Bašić, 2010; Wall, 2008).

Dijete prosvjetiteljstva obilježava potreba za odgojem, kultiviranjem, discipliniranjem i moraliziranjem djetetovih nagona. Odrasli ima moć i odgovornost za djetetovo uspješno odrastanje (postajanje čovjekom) (Bašić, 2010; Wall, 2008). Ovoj slici djeteta odgovara skrbna skupina prava, jer je dužnost odrasle osobe priskrbiti djetetu sve ono što mu je potrebno. Odrasla osoba tako djetetu priskrbljuje njegu, hranu, zdravstvenu skrb, obrazovanje, granice u odgoju, discipliniranje, itd. Dijete romantizma, s druge strane, po prirodi je dobro biće te odgoj takva djeteta podrazumijeva slobodno prepuštanje djeteta prirodnome razvoju (Bašić, 2010). Djetetova prirodna dobrotu uzor je ljudskosti i cilj odgoja i obrazovanja, stoga je uloga odrasle osobe zaštititi dijete od iskvarenoga svijeta odraslih (Wall, 2008). Ovoj slici djeteta odgovara zaštitna skupina prava, jer je djetetu prvenstveno potrebna zaštita: od zanemarijanja i zlostavljanja, diskriminacije, izrabljivanja itd.

Slično ovome, Alderson (2008) prepoznaje kako svaka skupina prava djeteta implicira specifičan odnos odrasle osobe i djeteta: skrbni odrasli i potrebno dijete ili odrasli zaštitnik i dijete žrtva. Ona uzroke takvome pojednostavljenju djetetove prirode i uloge odrasle osobe u odnosu s djetetom, vidi, osim u povijesnom kontinuitetu ove ili one slike djeteta, i u prikazima djece u javnosti, osobito u medijima. Ti prikazi djecu najčešće predstavljaju ili kao žrtve, ili kao raspuštene nasilnike. Tako stručnjaci i reklame savjetuju roditelje koje proizvode koristiti kako bi osigurali obiteljski dom od potencijalnih opasnosti za dijete, škole sve češće unajmljuju profesionalne zaštitare, a mediji izvješćuju o djeci žrtvama nesreća, otmica i zlostavljanja. S druge strane, u medijima se također sve češće može čuti o djeci koja su nasilna prema drugoj djeci i odraslima i koja manipuliraju svojim pravima tako da prijete roditeljima ili učiteljima prijavljivanjem nadležnim institucijama. Takva djeca proglašavaju se neodgojenima, te se smatra da bi se represivnim tehnikama discipliniranja njihova iskvarena priroda mogla ispraviti.

I prosvjetiteljska i romantična slika djeteta u literaturi se povezuju s “perspektivom skrbi za dijete” koja dijete smatra “ne-još-odraslim” (Dillen, 2006, 239) kojega/koju je potrebno socijalizirati i zaštititi kako bi, kada odraste, bio/bila funkcionalan sudjelujući subjekt. Djetinjstvo je u tome smislu priprema za odraslost, a dijete osoba u procesu nastajanja – dijete je nepotpuno dok ne postane potpuna odrasla osoba (Wall, 2008).

Slika djeteta kao bića koje je nositelj ljudskih prava

Dvjema slikama djeteta kao bića kojemu su prvenstveno potrebni skrb i zaštita suprotstavlja se drugačija slika djeteta koja je nastala u novim znanstvenim disciplinama koje se bave istraživanjima djetinjstva i koje osporavaju tradicionalne teorije dječjeg razvoja koje razvoj djeteta shvaćaju univerzalistički i kao proces nastajanja (Alderson, 2008). Ova se slika djeteta prvenstveno oslanja na prava djeteta na sudjelovanje, jer vidi dijete kao nositelja prava, aktivnog subjekta koji posjeduje autorstvo nad procesom svojega odrastanja i učenja (Slunjski, 2006). Odnos odrasle osobe i sudjelujućeg djeteta temelji se na međusobnom poštivanju i uvažavanju. Ovakvo se viđenje djeteta povezuje s perspektivom koja se u literaturi naziva “perspektivom za oslobođenje djece” (Dillen, 2006, 239). Toj se perspektivi može zamjeriti to što, zahtjevom za dječjom autonomijom i samoodređenjem, implicira lišavanje roditelja i pedagoških djelatnika njihove odgovornosti za dječje odrastanje i obrazovanje i upućuje djecu na samoobrazovanje i samoodgovornost bez orijentira i vrijednosnih uporišta (Bašić, 2009). No, Dillen (2006) u ovoj perspektivi ne vidi prijatnu pedagoškoj odgovornosti odraslih osoba, jer smatra da ona ne isključuje skrb za dijete, kao ni zaštitu djeteta. Ova perspektiva, zaključuje autorica, uistinu u prvi plan stavlja prava djeteta na sudjelovanje koja djetetu daju status jednakopravan odraslome, no jednako tako ona podrazumijeva i skrb i zaštitu. Naime, autorica drži da prava na skrb i zaštitu zapravo ne određuju dijete kao “ne-još-odrasloga” i u tom smislu drukčijeg od odraslog. Kao primjer navodi pravo na zaštitu od tjelesnog kažnjavanja. Naime, *Konvencija o pravima djeteta* člankom 19. obvezuje odrasle osobe da štite dijete od svakog oblika nasilja (Convention on the Rights of the Child, 1990). Time se *Konvencijom* osuđu-

je bilo koji oblik tjelesnog kažnjavanja djece, pa tako i “pedagoški šamar” (Dillen, 2006, 240) koji se sve nedavno smatrao legitimnim odgojnim postupkom. Znači, kao što je zakonom zabranjeno tjelesno nasilje nad odraslim ljudima (i to zbog njihove intrinzične ljudske vrijednosti, njihova dostojanstva), tako *Konvencija* zabranjuje nasilje nad djecom, i to iz istog razloga – jer su po svojoj intrinzičnoj, ljudskoj vrijednosti, po ljudskome dostojanstvu jednaki odraslima. Stoga se može zaključiti da je rasprava o tome je li dijete biće u nastajanju ili biće koje, i dok je dijete, živi stvarni život nepotrebna, jer je dijete i jedno i drugo. Dijete zaista jest biće u nastajanju, jer fizički i psihički odrasta i razvija se, što je naglašeno i u preambuli *Konvencije* (Convention on the Rights of the Child, 1990), no jednako tako dijete je osoba koja posjeduje ljudska prava i živi stvaran život tijekom svoga djetinjstva. Djetinjstvo je uistinu razdoblje koje je drukčije od odraslosti, ali ne i manje vrijedno, te stoga ne bi trebalo biti svedeno na pripremno razdoblje. Djeca su tu, ona dijele društveno i materijalno okruženje s nama odraslima, a odgovornost je odraslih da to okruženje učine naklonjenijim djeci, kako bi se djeca u njemu osjećala ugodno i shvaćala ga i svojim prostorom, a ne prostorom rezerviranim samo za odrasle osobe.

Iz navedenog je jasno da se prava djeteta ne mogu promatrati odvojeno jedno od drugoga, kao ni od prava i odgovornosti odraslih osoba koje su s djecom u svakodnevnoj interakciji. Takvo viđenje svojstveno je nekolicini autora (Burggraeve, 1997; Knapp, 1999; sve prema Dillen, 2006; Dillen, 2006; Wall, 2008) koji zagovaraju da se razumijevanje ljudskih prava djeteta temelji na činjenici da je djetetu, u procesu biološkog razvoja, učenja i odrastanja, potreban kvalitetan odnos s odgovornom odraslom osobom, najčešće roditeljem i pedagoškim stručnjakom, koji će istovremeno skrbiti za dijete, štiti ga, ali mu i dopuštati vlastita razmišljanja i samostalno djelovanje.

Razumijevanje prava djeteta s obzirom na djetetov odnos s odgovornim odraslim

Poštivanje prava djeteta proizlazi iz zdravog odnosa djeteta s odraslom osobom koja o tom djetetu brine, stoga se skrb za dijete, zaštita od strane odraslih osoba i djetetovo sudjelovanje u društvenome okru-

ženju ne mogu se gledati odvojeno jedno od drugog. Naime, dosad su se prava djeteta pokušavala objasniti pojmovima interesa, odnosno potreba pojedinca (Finnis, 1980; Nussbaum, 1999; sve prema Wall, 2008) ili slobodne volje pojedinca (Hart, 1955; Rawls, 1999; Donnelly, 2003; sve prema Wall, 2008). No, ovim se pojmovima ne može zahvatiti kompleksnost prava djeteta koja proizlazi iz međuovisnosti skrbi, zaštite i samostalnog djelovanja. Naime, kad se prava djeteta objašnjavaju pojmovima pojedinačnih interesa (potreba) ili volje pojedinca, može doći do njihova banaliziranja koje može rezultirati praksama štetnima za dijete, ali i za odraslu osobu. Primjerice, kada se (pre)naglašava individualni interes, odnosno, u slučaju prava djeteta, potrebe djeteta, tada se uloga odrasloga prvenstveno interpretira kao ona skrbnika i zaštitnika, a djetetovo aktivno sudjelovanje u društvenome okruženju (življenje, a ne pripremanje za odraslost) zanemaruje pod izlikom djetetove dobrobiti, osobito ako su odrasli pod snažnim utjecajem slike djeteta kao žrtve ili kao raspuštenog nasilnika. S druge strane, (pre)naglašavanje slobodne volje za vlastitim samostalnim djelovanjem može dovesti do zanemarivanja uloge odraslih osoba i njihove pedagoške odgovornosti, pa čak i do shvaćanja odraslih autoriteta (roditelja, učitelja, pedagoga) kao smetnje samoodređenju, čime se relativizira značenje odraslih, djetinjstva, odgoja i pedagogije (Bašić, 2009), što u konačnici može imati vrlo nepovoljne posljedice za razvoj djeteta. Dakle, prava djeteta na sudjelovanje u dinamičnom su odnosu s ostale dvije skupine prava, jer ovise o njima, i obratno. Dijete neće moći slobodno izraziti svoje mišljenje ako nije zaštićeno. Jednako tako, odrasli koji zaista skrbi za dijete omogućit će djetetu sudjelovanje u društvenom okruženju – življenje u zajednici s drugim ljudima. To je, pojmom moralne odgovornosti za odgovornost drugoga, izvrsno teorijski objasnio Burggraeve (1997; prema Dillen, 2006). Naime, on kaže da je, osim što je odgovorna skrbiti za djetetovu dobrobit i štiti dijete, odrasla osoba odgovorna i za razvoj djetetove odgovornosti za drugoga, a ta se odgovornost razvija u prilikama samostalnog, slobodnog djelovanja i svjesnosti o posljedicama svojih odabira.

S obzirom na navedeno, Wall (2008) predlaže drukčije razumijevanje prava djeteta koje se temelji na međuljudskoj odgovornosti. Ideju za ovu koncepciju preuzeo je od filozofa Levinasa (1987; prema

Dillen, 2006) koji je prepoznao da se pojmovi interesa i autonomije teško opiru izobličanju pod utjecajem ljudske želje za moći. Tako se individualni interesi i (samo)volja pojedinca, bez dimenzije odgovornosti prema drugome, mogu iskoristiti kao instrument potlačivanja drugoga pod izlikom uživanja vlastitih ljudskih prava. Stoga se može zaključiti da su ljudska prava, pa tako i prava djeteta, više od izraza osobnih interesa ili individualne slobodne volje, jer pojedinac nije sam na svijetu – on/ona živi u zajednici s drugim pojedincima. Kada se na ljudsku zajednicu gleda kao na mrežu pojedinačnih odgovornosti za druge, tada uživanje ljudskih prava (pa tako i prava djeteta) postaje ostvarenje društvene odgovornosti prema drugome (Wall, 2008). Toj se odgovornosti i djeca trebaju učiti od najranijih dana, i to tako da sudjeluju u društvenoj zajednici s drugima: izražavaju svoje mišljenje, osjećaju da ih roditelji i učitelji vole i da o njima skrbe, odlučuju samostalno ili zajedno s odraslima, propituju autoritete svojih roditelja i učitelja, traže njihovu zaštitu, iskušavaju granice – jednom riječju, žive život.

Zaključak

Iako je *Konvencija o pravima djeteta* (kao najšire prihvaćen pravno obvezujući dokument koji se tiče djece) uistinu učinila značajne pomake u poboljšanju položaja djece u svijetu, nije dovoljno samo proglasiti da

djeca imaju ljudska prava ili znati ta prava imenovati, nego je o njima potrebno razmišljati s obzirom na specifičnosti koje djetinjstvo i odrastanje podrazumijevaju. Pritom se prije svega misli na potrebu revidiranja dvaju oprečnih stavova o djeci: da su to isključivo bića u nastajanju (koja će s odraslošću dobiti mogućnost potpune realizacije svojih prava), odnosno da su ona (s obzirom da imaju ljudska prava) u potpunosti jednaka odraslim osobama. Ta su dva stava posljedica različitih shvaćanja djeteta kroz povijest, ali i (ne) razumijevanja prava u *Konvenciji*. Dijete uistinu jest biće koje je po svojoj ljudskosti i ljudskome dostojanstvu jednako odraslome, no jednako je tako i biće koje se razvija i odrasta i pritom treba ispravno odraslo vođenje. To odgovorno vođenje podrazumijeva skrb i zaštitu, ali i omogućuje sudjelovanja u društvenome životu. U skladu s tim, o pravima djeteta neprimjerno je razmišljati kao o iskazima individualnih interesa ili slobodne volje, jer se time prenaplašava pojedinac (dijete ili odrasla osoba), a zanemaruje činjenica da on/ona živi u zajednici s drugim pojedincima prema čijim je pravima odgovoran/odgovorna jednako kao i prema svojim. Ljudska prava djeteta uistinu jesu bezuvjetna, no zamišljena granica njihova uživanja određuje se u točki u kojoj dolazi do ugrožavanja tuđih prava. Iz tog je razloga o njima potrebno razmišljati s obzirom na odnose s drugim ljudima i moralnu odgovornost jednih prema drugima.

Literatura

- Alderson, P., Killen, M., Hawthorne, J. (2005), Participation rights of premature babies. *International Journal of Children's Rights*, 13, 31 – 50.
- Alderson, P. (2007), Competent children? Minors' consent to health care treatment and research. *Social Science & Medicine*, 65 (11), 2272 – 2283.
- Alderson, P. (2008), *Young Children's Rights. Exploring Beliefs, Principles and Practice*. London / Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Bašić, S. (1999), *Odgoj*. U: Mijatović, A. (ur.), *Osnove suvremene pedagogije*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 175 – 203.
- Bašić, S. (2009), Dijete (učenik) kao partner u odgoju: kritičko razmatranje. *Odgojne znanosti*, 11 (2), 27 – 44.
- Bašić, S. (2010) (Nova) slika djeteta u pedagogiji djetinjstva. U: Maleš, D. (ur.), *Nove paradigme ranog odgoja: studija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju, 19 – 37.
- Clarke, J. (2010), *The Orgins of Childhood: in the beginning*. U: Kassem, D., Murphy, L., Taylor, E. (ur.), *Key Issues in Childhood and Youth Studies*. London / New York: Routledge Taylor & Francis Group, str. 3 – 13.
- Dillen, A. (2006), *Children between liberation and care: ethical perspectives on the rights of children*

- and parent-child relationships. *International Journal of Children's Spirituality*, 11 (2), 237 – 250.
- Eichsteller, G. (2009), Janusz Korczak – His Legacy and its Relevance for Children's Rights Today. *International Journal of Children's Rights*, 17 (3), 377 – 391.
- Flekkøy, M. G., Kaufman, N. H. (1997), *The Participation Rights of the Child*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Freeman, M. D. A. (1992), *The Limits of Children's Rights*. U: Freeman, M., Veerman, P. (ur.), *The Ideologies of Children's Rights*. Dordrech / Boston / London: Martinus Nijhoff Publishers, str. 29 – 46.
- Guggenheim, M. (2005), *What's Wrong with Children's Rights*. Cambridge / London: Harvard University Press.
- International Covenant on Civil and Political Rights (1966), URL: <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>, 22.8.2011.
- International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (1966), URL: <http://www2.ohchr.org/english/law/cescr.htm>, 22.8.2011.
- Key, E. (2000), *Stoljeće djeteta*. Zagreb: Educa.
- Konvencija o pravima djeteta (1993), *Narodne novine* (međunarodni ugovori), 12. URL: http://www.dijete.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=107&Itemid=136&lang=hr, 22.8.2011.
- Konvencija o pravima djeteta (2001), Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Lansdown, G. (2005), *The Evolving Capacities of the Child*. Florence: UNICEF Innocenti Insight.
- Maleš, D. (2003.), *Redefiniranje uloge učenika u svjetlu Konvencije o pravima djeteta*. U: Vrgoč, H. (ur.), *Odgoj, obrazovanje i pedagogija u razvoju hrvatskog društva*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor, str. 209 – 216.
- Mnookin, R. (1978), *Beyond Kiddie Libbers and Child Savers*. *Journal of Clinical Child Psychology*, 7 (3), 163 – 167.
- Palekčić, M. (1999), *Pedagoški takt – fundamentalni pedagoški pojam*. U: Rosić, V. (ur.), *Nastavnik – čimbenik kvalitete u odgoju i obrazovanju*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
- Peterson-Badali, M., Ruck, M. D. (2008), *Studying Children's Perspectives on Self-Determination and Nurturance Rights: Issues and Challenges*. *Journal of Social Issues*, 64 (4), 749 – 769.
- Slunjski, E. (2006), *Stvaranje predškolskog kurikula u vrtiću – organizaciji koja uči*, Zagreb: Mali profesor.
- Slunjski, E. (2009), *Postizanje odgojno-obrazovne prakse vrtića usklađene s prirodom djeteta i odraslog*. *Život i škola*, 22 (2), 104 – 115.
- Spajić-Vrkaš, V. i sur. (2004), *Poučavati prava i slobode*. Zagreb: Istraživačko-obrazovni centar za ljudska prava i demokratsko građanstvo / Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- UN Convention on the Rights of the Child (1990), URL: <http://www2.ohchr.org/english/law/crc.htm>, 22.8.2011.
- UNHCR Guidelines on Determining the Best Interests of the Child (2008), UNHCR – The UN Refugee Agency. URL: <http://www.unhcr.org/4566b16b2.pdf>, 22.8.2011.
- Veerman, P. E. (1992), *The Rights of the Child and the Changing Image of Childhood*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Wall, J. (2008), *Human Rights in Light of Childhood*. *International Journal of Children's Rights*, 16 (4), 523 – 543.